

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

Центральноукраїнський інститут

(назва навчального підрозділу)

Кафедра правознавства

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Фінансове право»
на тему: «Правове регулювання фінансування освіти і науки України»

Студента(ки): Зайцев Р.О.

(прізвище та ініціали)

курсу: 3

групи: ІН 16-9-23 Б1П (4.0д)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник к.і.н., доцент кафедри Демешко Ю.О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові засади фінансування освіти і науки

1.1. Поняття та правова природа фінансування освіти і науки в Україні

1.2. Принципи та функції державного фінансування освітньої та наукової сфер

1.3. Джерела фінансування освіти і науки: державний, місцевий бюджети та позабюджетні кошти

РОЗДІЛ 2. Нормативно-правове регулювання фінансування освіти і науки

2.1. Конституційні засади фінансування освіти і науки

2.2. Аналіз положень Бюджетного кодексу України щодо фінансування освітніх і наукових програм

РОЗДІЛ 3. Механізми та проблеми реалізації фінансування освіти і науки

3.1. Державні програми фінансування освіти та науки: структура, ефективність, виклики

3.2. Роль місцевих органів влади у фінансуванні освітніх закладів і наукових установ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Система фінансування освіти і науки є одним із ключових елементів соціально-економічного розвитку держави, оскільки від її ефективності залежить рівень інтелектуального потенціалу нації, інноваційна спроможність економіки та конкурентоспроможність України на світовій арені. В умовах реформування фінансово-бюджетної системи, децентралізації та інтеграції до європейського освітнього й наукового простору питання належного правового забезпечення фінансування освітньо-наукової сфери набуває особливої актуальності.

Фінансування освіти та науки виступає не лише механізмом матеріального забезпечення відповідних закладів і установ, а й важливим інструментом реалізації конституційних гарантій громадян на освіту, розвитку науки й техніки. Правові засади цього процесу визначаються комплексом нормативно-правових актів — Конституцією України, Бюджетним кодексом, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та іншими.

Метою дослідження є розкриття змісту та особливостей правового регулювання фінансування освіти і науки в Україні, визначення основних проблем і розроблення пропозицій щодо його вдосконалення.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі **завдання**:

проаналізувати теоретико-правову сутність і структуру фінансування освіти і науки;

дослідити чинну нормативно-правову базу, що регулює фінансування у цих сферах;

визначити роль державних і місцевих органів влади у забезпеченні фінансування освітньо-наукової діяльності;

виявити основні проблеми правозастосування та сформулювати

шляхи їх вирішення.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі фінансування освітніх і наукових установ, а **предметом** — правові норми, які визначають порядок, форми, джерела та механізми фінансування освіти і науки в Україні.

Практична значущість роботи полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення національного законодавства, оптимізації фінансових механізмів у сфері освіти й науки, а також у практичній діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, освітніх і наукових установ.

Упровадження результатів можливе через їх використання у нормотворчій діяльності, у процесі розроблення державних програм підтримки освіти та науки, а також у навчальному процесі при викладанні дисциплін фінансово-правового циклу.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові засади фінансування освіти і науки

1.1. Поняття та правова природа фінансування освіти і науки в Україні

Фінансування освіти і науки в Україні є складовою частиною державної фінансової політики та одним із ключових напрямів реалізації соціально-економічної функції держави. Воно спрямоване на забезпечення реалізації конституційних прав громадян на освіту, а також на розвиток науково-технічного потенціалу країни [1].

Під фінансуванням освіти і науки розуміють систему правових, економічних та організаційних заходів, за допомогою яких держава, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та фізичні особи забезпечують формування, розподіл і використання коштів, необхідних для функціонування освітніх та наукових установ. Це фінансування має публічно-правовий характер, оскільки ґрунтується на нормах фінансового права, спрямованих на реалізацію суспільних інтересів [2].

Правова природа фінансування освіти і науки полягає у тому, що воно виступає видом фінансово-правових відносин, у межах яких держава виконує свої обов'язки щодо створення умов для розвитку інтелектуального потенціалу нації. Такі відносини виникають у процесі розподілу бюджетних коштів, здійснення державного замовлення, надання грантів, стипендій та дотацій, а також контролю за цільовим використанням фінансових ресурсів [3].

Фінансування освітньої та наукової сфер має змішаний характер, поєднуючи елементи публічного та приватного права. З одного боку, держава забезпечує централізоване фінансування за рахунок бюджетних ресурсів, а з іншого — дозволяє залучати позабюджетні джерела, зокрема гранти, спонсорські внески, благодійні пожертви, кредити міжнародних фінансових організацій тощо [4].

Згідно зі статтею 78 Закону України “Про освіту”, фінансування освіти

в Україні здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших не заборонених законодавством джерел. Бюджетні асигнування спрямовуються на оплату праці педагогічних і наукових працівників, утримання навчальних закладів, проведення наукових досліджень, закупівлю обладнання, підручників, забезпечення соціальних гарантій здобувачів освіти [5].

У свою чергу, Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” передбачає, що фінансування науки здійснюється за рахунок державного бюджету, коштів замовників наукових робіт, грантів, а також міжнародних програм. Держава гарантує базове фінансування державних наукових установ і конкурсне фінансування досліджень на основі принципів прозорості та ефективності використання коштів [6].

Важливим аспектом правової природи фінансування є його цільовий характер: виділені ресурси можуть бути використані виключно на визначені законом потреби. Порушення цього принципу тягне за собою фінансово-правову відповідальність, у тому числі відшкодування збитків та адміністративні санкції [7].

Отже, фінансування освіти і науки в Україні є багатокомпонентним правовим інститутом, що поєднує у собі бюджетно-правові, податкові, банківські та договірні елементи. Його основною метою є створення належних умов для забезпечення якісної освіти, розвитку науки та технологій, а також інтеграції України до європейського освітнього і наукового простору. Ефективність цього фінансового механізму безпосередньо впливає на конкурентоспроможність національної економіки та соціальну стабільність держави.

1.2. Принципи та функції державного фінансування освітньої та наукової сфер

Державне фінансування освіти і науки є ключовим інструментом реалізації соціальної політики та забезпечення сталого розвитку України. Через фінансові механізми держава не лише гарантує виконання конституційного права громадян на освіту, а й створює умови для розвитку наукового потенціалу, інновацій і технологічного прогресу [1].

Основу фінансової політики у сфері освіти і науки становлять принципи державного фінансування, які визначають засади формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів. Вони закріплені у Конституції України, Бюджетному кодексі, законах «Про освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Принципами державного фінансування освіти і науки є:

принцип законності - усі видатки на фінансування освіти й науки здійснюються відповідно до норм бюджетного та фінансового законодавства. Жодні кошти не можуть бути використані поза межами, визначеними законом чи кошторисом установи [2];

принцип цільового використання коштів - бюджетні ресурси, спрямовані на освіту і науку, мають використовуватись виключно за призначенням — на оплату праці, розвиток матеріально-технічної бази, проведення досліджень, забезпечення соціальних гарантій тощо [3];

принцип ефективності та результативності - витрати повинні забезпечувати максимально можливий результат при мінімальних витратах. Це означає орієнтацію на якість освітніх послуг, інноваційність досліджень і підвищення конкурентоспроможності наукових установ [4];

принцип прозорості та підзвітності - процес фінансування має бути відкритим і контрольованим. Органи державної влади, заклади освіти та наукові установи зобов'язані звітувати про використання коштів, а

інформація про бюджетні програми має бути доступною громадськості [7];

принцип рівності та доступності - держава гарантує рівні можливості доступу до фінансування для всіх освітніх і наукових установ незалежно від їх форми власності чи підпорядкування. Також забезпечується недискримінаційний доступ громадян до освіти [5];

принцип стабільності фінансування - держава повинна забезпечувати стабільне та передбачуване фінансування освітньої та наукової сфер, що гарантує їх безперервний розвиток і плановість діяльності [6];

принцип партнерства та багатоканальності фінансування - поряд із державними ресурсами можуть залучатися кошти місцевих бюджетів, підприємств, гранти, благодійні внески, інвестиції міжнародних організацій. Це підсилює фінансову спроможність системи освіти і науки [8].

Фінансування освітньої та наукової сфер виконує низку важливих функцій, що відображають його соціальну, економічну та управлінську роль у державі.

Соціальна функція. Забезпечує реалізацію права громадян на освіту, підтримку наукових кадрів і сприяє формуванню інтелектуального потенціалу суспільства. Вона спрямована на підвищення рівня життя населення через розвиток знань, науки й культури [9].

Економічна функція. Виявляється у стимулюванні розвитку наукових досліджень, інновацій, підготовці висококваліфікованих кадрів, що позитивно впливає на економічне зростання та конкурентоспроможність держави на міжнародній арені [10].

Регулююча функція. Через механізм фінансування держава впливає на структуру та пріоритети освітньої і наукової політики, визначаючи напрями, які потребують першочергової підтримки (наприклад, цифровізація освіти, розвиток STEM-напрямів, інноваційна діяльність).

Контрольна функція. Фінансування супроводжується контролем за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів. Це забезпечує

дотримання фінансової дисципліни, запобігає зловживанням і нецільовим витратам.

Інноваційна функція. Завдяки державному фінансуванню створюються умови для впровадження новітніх технологій у навчальний процес і наукові дослідження, підтримується розвиток стартапів, грантових програм і міжнародних наукових проєктів.

Стимулююча функція. Держава може використовувати фінансування як інструмент заохочення закладів освіти та науковців до підвищення результативності діяльності, участі у конкурсах, міжнародних проєктах і розробці інноваційних рішень.

Отже, державне фінансування освіти і науки є не лише економічним процесом розподілу бюджетних коштів, а й правовим механізмом реалізації стратегічних цілей держави. Його принципи забезпечують законність, справедливість і ефективність використання ресурсів, а функції — сприяють розвитку людського капіталу, інновацій та національної економіки загалом.

1.3. Джерела фінансування освіти і науки: державний, місцевий бюджети та позабюджетні кошти

Система фінансування освіти і науки в Україні ґрунтується на принципі багатоканальності, що передбачає залучення як бюджетних, так і позабюджетних джерел. Це забезпечує стабільність функціонування освітніх і наукових установ, а також створює умови для розвитку інноваційної діяльності, підвищення якості освітніх послуг і конкурентоспроможності української науки [1].

Основними джерелами фінансування освітньої та наукової сфер виступають державний бюджет, місцеві бюджети та позабюджетні кошти, кожне з яких виконує специфічну роль у забезпеченні фінансових потреб цих галузей.

Державний бюджет України є головним джерелом фінансування освіти і науки. Він забезпечує фінансову підтримку закладів освіти державної форми власності, науково-дослідних установ, академій наук, а також реалізацію державних програм розвитку освіти та науки [2].

Згідно зі статтями 87 і 89 Бюджетного кодексу України, видатки державного бюджету у сфері освіти спрямовуються на:

- утримання та розвиток закладів вищої, фахової передвищої освіти;

- підготовку наукових кадрів;

- оплату праці педагогічних і науково-педагогічних працівників;

- реалізацію державних освітніх і наукових програм;

- фінансування фундаментальних і прикладних досліджень [3].

Державне фінансування науки здійснюється через такі механізми:

- базове фінансування, що забезпечує функціонування державних наукових установ;

- конкурсне фінансування (через гранти, державні цільові програми);

- фінансування наукових проектів на умовах співфінансування з приватними партнерами [4].

Важливим інструментом є Державний фонд фундаментальних досліджень, який підтримує наукові проекти загальнодержавного значення [11]. Крім того, значна частина державних коштів спрямовується через Міністерство освіти і науки України, Національну академію наук та інші академії галузевого спрямування.

Місцеві бюджети відіграють важливу роль у забезпеченні освітніх закладів, що належать до комунальної власності — передусім закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти та частково закладів професійно-технічної освіти [12].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, до видатків місцевих бюджетів належать:

- фінансування поточної діяльності закладів освіти;

оплата праці педагогічних працівників;
забезпечення харчування, комунальних послуг, ремонтів приміщень;
утримання наукових установ регіонального рівня [13].

Місцеві органи влади мають право приймати цільові програми розвитку освіти і науки у межах своїх територіальних громад. Такі програми можуть включати фінансування модернізації навчальних закладів, впровадження інноваційних методів навчання, підтримку молодих науковців тощо [14].

Децентралізація фінансової системи України надала громадам більшу автономію у формуванні освітньої політики, що дозволило ефективніше розподіляти ресурси відповідно до місцевих потреб. Проте нерівномірність економічного розвитку регіонів залишається проблемою, яка зумовлює відмінності у фінансовому забезпеченні освіти [15].

З огляду на обмеженість бюджетних ресурсів, значного значення набувають позабюджетні джерела фінансування, що сприяють розширенню фінансової автономії освітніх і наукових установ. До них належать [16]:

кошти від надання платних освітніх послуг (навчання за контрактом, підвищення кваліфікації, курси, тренінги);

доходи від господарської діяльності навчальних закладів (оренда приміщень, комерційні проекти, реалізація наукових розробок);

гранти міжнародних організацій (ЄС, Світового банку, UNESCO, Horizon Europe тощо);

спонсорська та благодійна допомога, меценатство, пожертви;

інвестиції приватного сектору в науково-дослідні розробки чи інноваційні проекти;

фонди розвитку освіти і науки при університетах та академічних установах.

Закон України «Про освіту» передбачає право закладів освіти самостійно розпоряджатися отриманими позабюджетними коштами,

використовуючи їх для розвитку матеріально-технічної бази, стимулювання працівників та впровадження інновацій [10].

Важливо, що позабюджетне фінансування не повинно підміняти державну підтримку, а має доповнювати бюджетні ресурси, створюючи багатоканальну систему фінансового забезпечення. Такий підхід відповідає європейським практикам, де держава, бізнес і суспільство спільно інвестують у розвиток освіти та науки.

Таким чином, ефективна система фінансування освіти і науки в Україні базується на поєднанні державних, місцевих і позабюджетних ресурсів.

Державний бюджет гарантує реалізацію основних функцій і стратегічних пріоритетів державної політики.

Місцеві бюджети забезпечують потреби територіальних громад у сфері освіти.

Позабюджетні джерела виступають каталізатором інноваційного розвитку та фінансової автономії закладів.

Удосконалення нормативно-правового регулювання, розвиток партнерства між державою, бізнесом і громадянським суспільством є ключовими умовами для створення стійкої та ефективної фінансової системи у сфері освіти і науки [6].

РОЗДІЛ 2. Нормативно-правове регулювання фінансування освіти і науки

2.1. Конституційні засади фінансування освіти і науки

Конституційні засади фінансування освіти і науки в Україні є фундаментом державної політики у сфері розвитку людського потенціалу, науково-технічного прогресу та соціально-економічного поступу країни. Конституція України не лише проголошує право громадян на освіту та свободу наукової діяльності, а й встановлює обов'язки держави щодо забезпечення належного фінансування цих сфер. Відповідно, фінансування освіти і науки має публічно-правову природу, оскільки спрямоване на задоволення суспільно значущих потреб і реалізацію конституційних гарантій [1].

Основні засади державної політики у сфері освіти визначені у статті 53 Конституції України, яка закріплює, що кожен має право на освіту, а повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти у державних і комунальних навчальних закладах [1].

Таким чином, фінансування освіти розглядається як конституційний обов'язок держави, спрямований на забезпечення безоплатного навчання громадян у межах визначених рівнів освіти. Згідно з ч. 3 ст. 53 Конституції, держава створює умови для розвитку різних форм освіти, що передбачає не лише матеріально-технічне забезпечення закладів, а й формування стабільної системи фінансування, у тому числі через державний і місцеві бюджети [3].

Конституційна норма також має імперативний характер у частині підтримки освітніх закладів усіх форм власності, що відображає принцип рівності та конкуренції в освітньому середовищі.

Стаття 54 Конституції України визначає, що громадянам гарантується свобода наукової та технічної творчості. Вона встановлює право держави сприяти розвиткові науки, утвердженню інтелектуальної власності та охороні

прав на наукові досягнення [1].

З цього випливає, що фінансування наукової діяльності має бути спрямоване не лише на утримання наукових установ, а й на стимулювання дослідницьких ініціатив, інновацій, підтримку фундаментальних досліджень. Конституція створює підґрунтя для формування державної науково-технічної політики, реалізація якої можлива лише за умови належного бюджетного забезпечення [4].

Держава, виконуючи свої конституційні зобов'язання, забезпечує цільове фінансування наукових досліджень, а також підтримку молодих учених, міжнародних наукових проєктів та інтеграцію у світовий науковий простір.

Конституційні норми України узгоджуються з міжнародними зобов'язаннями держави у сфері освіти і науки. Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), держави-учасниці визнають право кожного на освіту, що має бути загальнодоступною і безоплатною принаймні на початкових та середніх рівнях [17].

Також Європейська хартія академічної свободи підкреслює необхідність належного державного фінансування вищої освіти і науки як запоруки інституційної автономії закладів освіти та університетів [18]. Українська Конституція фактично імплементує ці принципи, забезпечуючи їх реалізацію на національному рівні.

Отже, конституційні засади фінансування освіти і науки в Україні формують правову основу для реалізації державної політики у сфері людського розвитку.

2.2. Аналіз положень Бюджетного кодексу України щодо фінансування освітніх і наукових програм

Бюджетний кодекс України є основним законодавчим актом, який

визначає принципи, структуру, процес формування та виконання державного і місцевих бюджетів, у тому числі фінансування освітніх та наукових програм. Його положення створюють нормативно-правову основу для реалізації конституційних гарантій права на освіту та свободи наукової діяльності, а також забезпечують ефективний розподіл бюджетних ресурсів відповідно до пріоритетів державної політики [2].

Згідно зі статтею 87 Бюджетного кодексу України, до видатків, що здійснюються з Державного бюджету України, належать видатки на освіту і науку. Зокрема, держава фінансує діяльність закладів вищої освіти державної форми власності, наукових установ, а також реалізацію державних програм у галузі освіти, науки, інновацій, молодіжної політики та спорту [2].

Ці положення відображають системність підходу законодавця до фінансового забезпечення освітньої та наукової діяльності:

фінансування здійснюється на основі бюджетних програм, що затверджуються у законі про Державний бюджет України;

визначаються головні розпорядники бюджетних коштів, зокрема Міністерство освіти і науки України (МОН), Національна академія наук України (НАН), галузеві академії наук, центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані освітні установи [19].

Таким чином, БКУ забезпечує правову рамку для цільового і планового використання коштів державного бюджету на освіту і науку.

Відповідно до статей 7 і 8 Бюджетного кодексу України, фінансування освіти має здійснюватися на засадах ефективності, справедливості, публічності та прозорості бюджетного процесу. Це означає, що при плануванні бюджетних асигнувань мають враховуватися реальні потреби закладів освіти, кількість здобувачів освіти, регіональні особливості та державні стандарти [2].

Ключовим є положення статті 90 БКУ, яка визначає, що з місцевих бюджетів здійснюються видатки на утримання закладів дошкільної,

початкової, середньої освіти, а також на позашкільну освіту. Таким чином, система фінансування освіти є багаторівневою, де держава забезпечує загальнодержавні освітні програми, а місцеве самоврядування — базові освітні потреби населення [2].

У сучасній редакції БКУ також передбачено освітню субвенцію — цільову форму фінансування, яка спрямовується з державного бюджету до місцевих бюджетів для покриття видатків на оплату праці педагогічних працівників у закладах загальної середньої освіти. Ця норма забезпечує фінансову децентралізацію, але водночас — контроль держави за ефективністю використання коштів [3].

Фінансування науки в БКУ регламентується переважно через положення статей 87, 91 і 102, які передбачають видатки державного і місцевих бюджетів на реалізацію наукових програм, інноваційних проєктів, утримання наукових установ і науково-дослідних інститутів [2].

Державне фінансування наукової діяльності здійснюється у таких формах:

- базове фінансування, що спрямовується на забезпечення основної діяльності наукових установ;

- конкурсне фінансування, що надається на реалізацію інноваційних або науково-дослідних проєктів за результатами відкритих конкурсів;

- грантова підтримка, яка може надаватися не лише державним, а й недержавним науковим інституціям відповідно до державних пріоритетів [4].

Крім того, стаття 24¹ БКУ передбачає створення Державного фонду досліджень, кошти якого спрямовуються на підтримку прикладних і фундаментальних наукових досліджень. Таким чином, Кодекс закріплює механізм фінансового стимулювання наукового прогресу через цільові програми і фонди.

БКУ встановлює суворі вимоги до цільового використання бюджетних ресурсів, спрямованих на освіту та науку. Згідно з статтями 113 і 115,

контроль за дотриманням бюджетного законодавства здійснюють Державна аудиторська служба України, Рахункова палата та органи Державного казначейства.

Порушення порядку використання бюджетних коштів може мати наслідком призупинення фінансування або притягнення посадових осіб до адміністративної чи фінансової відповідальності. Такий контроль забезпечує прозорість і підзвітність використання публічних фінансів у сфері освіти і науки.

Отже, Бюджетний кодекс України є не лише фінансово-правовим документом, а й важливим інструментом реалізації конституційних гарантій права на освіту та свободи наукової діяльності, забезпечуючи стабільність і прозорість у використанні державних коштів.

РОЗДІЛ 3. Механізми та проблеми реалізації фінансування освіти і науки

3.1. Державні програми фінансування освіти та науки: структура, ефективність, виклики

Державні програми фінансування освіти і науки в Україні є ключовим інструментом реалізації державної політики у сфері розвитку людського капіталу, забезпечення інноваційної економіки та досягнення цілей сталого розвитку. Вони виступають механізмом цільового розподілу бюджетних ресурсів, спрямованих на модернізацію освітньої системи, розвиток наукового потенціалу та підвищення конкурентоспроможності країни у глобальному просторі знань [2].

Структура державних програм фінансування визначається положеннями Бюджетного кодексу України та конкретизується у щорічному Законі України про Державний бюджет. Основними програмами, які реалізуються у сфері освіти і науки, є:

Державна програма розвитку освіти на 2021–2031 роки, спрямована на підвищення якості освіти, цифровізацію навчального процесу, забезпечення рівного доступу до освітніх послуг та розвиток інклюзивного середовища [20].

Державна цільова програма розвитку науки та інновацій на 2021–2025 роки, що визначає пріоритети державної наукової політики, включно з розвитком фундаментальних досліджень, стимулюванням інноваційної діяльності та інтеграцією України у Європейський дослідницький простір.

Програми фінансування через освітню та наукову субвенції, що регламентуються Бюджетним кодексом. Освітня субвенція спрямовується на оплату праці педагогічних працівників загальноосвітніх закладів, а наукова — на підтримку прикладних досліджень у вищих навчальних закладах [3].

Програми Національного фонду досліджень України, який на

конкурсній основі надає гранти на реалізацію фундаментальних і прикладних досліджень, а також підтримує молодих учених.

Таким чином, структура державних програм охоплює різні рівні фінансування — від загальноосвітнього до академічного — і поєднує базове, конкурсне та субвенційне фінансування.

Оцінка ефективності державних програм фінансування здійснюється відповідно до статті 51 Бюджетного кодексу України, яка передбачає використання програмно-цільового методу. Цей метод базується на встановленні чітких показників результативності — кількісних і якісних критеріїв, що дозволяють визначити досягнення цілей програми [2].

На практиці ефективність державних програм у сфері освіти і науки проявляється у таких аспектах:

- збільшення доступу до освіти через впровадження дистанційного навчання та цифрових платформ (зокрема в межах програми «Цифрова освіта»);

- підвищення академічної автономії закладів вищої освіти та диверсифікація джерел фінансування;

- розвиток наукової інфраструктури — створення центрів колективного користування науковим обладнанням, лабораторій, технопарків;

- підтримка молодих учених через грантові конкурси Національного фонду досліджень України.

Проте, попри наявні позитивні результати, аналітичні звіти Рахункової палати України свідчать про низку системних проблем. Зокрема, низький рівень фінансування (менше 1% ВВП на науку) не забезпечує реалізацію повного потенціалу освітньої та наукової системи. Також відзначається недостатня результативність використання бюджетних коштів, зумовлена розпорошенням фінансування між численними програмами без належного моніторингу їх впливу.

Попри розгалужену систему державних програм, в Україні існує низка

викликів, що перешкоджають ефективному функціонуванню системи фінансування:

недостатній рівень фінансування. Конституцією України передбачено, що держава забезпечує доступність і безоплатність освіти, однак фактичний обсяг бюджетних асигнувань залишається нижчим за середньоєвропейські показники. Це ускладнює оновлення матеріально-технічної бази освітніх закладів і фінансування наукових проєктів [1];

бюрократичні бар'єри та складність процедур розподілу коштів. Значна частина освітніх і наукових установ витрачає ресурси на адміністративні процеси, що знижує ефективність виконання програм;

невідповідність програм сучасним викликам. Частина державних програм не враховує тенденції цифрової трансформації, інтеграцію з європейськими стандартами освіти та науки, а також потреби ринку праці;

недостатній контроль за цільовим використанням коштів. За результатами аудитів Рахункової палати, виявлено випадки неефективного або нецільового використання бюджетних ресурсів у системі освіти, особливо при реалізації регіональних програм;

низький рівень міжнародної інтеграції. Українська система фінансування наукових досліджень поки не повністю відповідає принципам Європейського дослідницького простору (ERA), що обмежує участь українських установ у міжнародних програмах, таких як «Horizon Europe».

Отже, державні програми фінансування освіти і науки є ключовою складовою державної політики, спрямованої на розвиток інтелектуального потенціалу України. Їх структура охоплює як базові, так і цільові механізми підтримки освітніх і наукових інституцій. Водночас ефективність цих програм обмежується низкою викликів — від фінансових до управлінських. Для підвищення результативності необхідно зміцнювати систему моніторингу, орієнтувати фінансування на конкретні результати, а також інтегрувати українські механізми підтримки у міжнародний контекст.

3.2. Роль місцевих органів влади у фінансуванні освітніх закладів і наукових установ

Фінансування освіти і науки в Україні є складною системою, що базується на принципі розподілу повноважень між державними та місцевими органами влади. В умовах децентралізації місцеві органи влади відіграють ключову роль у забезпеченні належного функціонування освітніх закладів, особливо дошкільних, загальноосвітніх і професійно-технічних, а також у підтримці наукових установ регіонального рівня [1].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, фінансування закладів освіти здійснюється за рахунок коштів як державного, так і місцевих бюджетів. До видатків місцевих бюджетів належать утримання та розвиток матеріально-технічної бази шкіл, дитячих садків, позашкільних установ, а також оплата праці педагогічних працівників, комунальні послуги та енергоносії [2]. Місцеві органи самоврядування несуть відповідальність за реалізацію державної політики у сфері освіти на своїй території, забезпечуючи право громадян на доступну та якісну освіту.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає, що до повноважень органів місцевого самоврядування у сфері освіти належить управління комунальними закладами освіти, створення умов для розвитку мережі навчальних закладів, їх фінансова підтримка, організація підвезення учнів, а також участь у реалізації державних освітніх програм [21].

Особливе значення має участь місцевих органів влади у співфінансуванні освітніх проектів. Так, в межах програм Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) місцеві бюджети можуть надавати співфінансування на реконструкцію, будівництво або оснащення навчальних закладів, що підвищує ефективність використання державних коштів.

У сфері науки місцеві органи влади також відіграють роль у підтримці регіональних наукових центрів, технопарків, інноваційних кластерів. Хоча

основне фінансування наукової діяльності забезпечується державою, місцеві бюджети можуть виступати джерелом грантової підтримки для молодих учених, проведення наукових конференцій чи розробки інноваційних проєктів [4].

Водночас, незважаючи на нормативно визначену компетенцію, існують проблеми з належним фінансовим забезпеченням освітніх і наукових установ на місцях. Недостатність місцевих ресурсів, різний рівень фінансової спроможності територіальних громад, а також відсутність єдиних стандартів розподілу коштів між освітніми установами призводять до нерівності у доступі до якісних освітніх послуг.

Отже, роль місцевих органів влади у фінансуванні освіти і науки є визначальною, оскільки вони забезпечують не лише управління освітніми закладами, але й реалізацію державної освітньої політики на практичному рівні. Підвищення ефективності цієї діяльності потребує вдосконалення бюджетного механізму, розширення фінансової автономії громад і запровадження прозорих критеріїв розподілу коштів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження правового регулювання фінансування освіти і науки в Україні дозволяє зробити висновок, що ця сфера є однією з ключових складових державної фінансової політики, оскільки від її ефективності залежить рівень розвитку людського капіталу, інноваційна спроможність економіки та загальний соціально-культурний прогрес держави.

Фінансування освітньо-наукової галузі має складну правову природу, що базується на поєднанні публічних та приватноправових елементів. З одного боку, держава гарантує стабільне бюджетне забезпечення освітніх і наукових закладів, а з іншого — створює умови для залучення позабюджетних коштів, грантів, благодійної допомоги, інвестицій у сферу освіти та науки. Це свідчить про багаторівневий характер правового регулювання, що охоплює конституційні норми, спеціальні закони, підзаконні акти, а також міжнародно-правові стандарти.

Разом із тим, сучасна практика свідчить про наявність низки проблем — недофінансування державних програм, нерівномірний розподіл бюджетних ресурсів між регіонами, відсутність прозорих механізмів контролю за використанням коштів, а також недостатню координацію між органами влади. У зв'язку з цим особливої ваги набуває питання вдосконалення законодавчого регулювання та забезпечення ефективного фінансового менеджменту у сфері освіти і науки.

Важливим напрямом удосконалення є запровадження нових фінансових інструментів — державного замовлення на освітні послуги, системи публічного аудиту, розширення автономії закладів освіти у використанні коштів, а також посилення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні освітніх і наукових програм.

Отже, ефективне функціонування механізму фінансування освіти і науки в Україні можливе лише за умови гармонійного поєднання державного

регулювання, фінансової самостійності установ та прозорого контролю за використанням публічних ресурсів. Результати проведеного аналізу можуть бути використані в законотворчій діяльності, для оновлення стратегій розвитку освітньо-наукової сфери, а також у навчальному процесі при підготовці фахівців фінансово-правового профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII // // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
4. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII // // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
5. Дегтярєва І. О. Фінансово-правове регулювання освіти в Україні: монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2021. – 312 с.
6. Кучеренко І. М. Правова природа фінансування наукової діяльності в Україні // Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. – 2022. – Вип. 69. – С. 154–160.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку освіти і науки» від 28.03.2018 № 230. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
8. Лазаренко О. М. Принципи бюджетного фінансування освітньої галузі в Україні // Економіка і держава. – 2021. – № 9. – С. 34–38.
9. Яковенко Т. І. Фінансово-правові аспекти підтримки освіти і науки в Україні // Публічне право. – 2020. – № 2. – С. 98–103.
10. Міністерство освіти і науки України. Звіт про використання бюджетних коштів у 2023 році. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua>
11. Постанова КМУ «Про Державний фонд фундаментальних досліджень» від 25.02.2016 № 136. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
12. Кондрацька Н. П. Фінансування освіти і науки в умовах

децентралізації // Фінанси України. – 2021. – № 4. – С. 44–52.

13. Лазаренко О. М. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні освітніх потреб громад // Економіка і держава. – 2020. – № 10. – С. 39–43.

14. Мельник Л. М. Бюджетне забезпечення розвитку освіти: сучасний стан і напрями вдосконалення // Держава і право. – 2022. – Вип. 95. – С. 112–118.

15. Гриценко О. С. Розвиток фінансової автономії закладів освіти: правові аспекти // Публічне право. – 2023. – № 2. – С. 71–78.

16. Яковенко Т. І. Фінансово-правові механізми залучення позабюджетних коштів у сферу освіти // Право і суспільство. – 2021. – № 3. – С. 122–129.

17. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966. – United Nations.

18. European Charter on Academic Freedom, 1988. – Council of Europe.

19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку складання паспортів бюджетних програм» від 26.08.2014 № 836. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

20. Державна програма розвитку освіти на 2021–2031 роки // МОН України. – mon.gov.ua

21. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>